

ІСТОРІЯ ВИНИКНЕННЯ МІЖНАРОДНОЇ ПРАВОВОЇ ОХОРОНИ ЗЕМЕЛЬ ГІРСЬКИХ РЕГІОНІВ

У статті розглядається процес виникнення та розвитку інституту правової охорони земель гірських територій. Аналізуються основні міжнародні нормативні акти щодо цього питання, серед яких Альпійська конвенція та Конвенція про охорону та сталий розвиток Карпат.

Ключові слова: *землі гірських територій, правова охорона, Альпійська конвенція, Конвенція про охорону та сталий розвиток Карпат.*

В статье рассматривается процесс возникновения и развития института правовой охраны земель горных территорий. Анализируются основные международные нормативные акты по этому вопросу, среди которых Альпийская конвенция и Конвенция об охране и устойчивом развитии Карпат.

Ключевые слова: *земли горных территорий, правовая охрана, Альпийская конвенция, Конвенция об охране и устойчивом развитии Карпат.*

The article considers the process of origin and development of the institute of legal protection of mountain territories. The main international legal acts about this issue are analyzed, including the Alpine Convention and the Convention on the Protection and Sustainable Development of the Carpathians.

Key words: *mountain lands, legal protection, the Alpine Convention, the Convention on the Protection and Sustainable Development of the Carpathians.*

Вступ. Вивчення наукових пізнань з історичної точки зору відіграє важливу роль у розвитку науки, навчальній дисципліні та у застосуванні таких знань на практиці.

Не буде виключенням із цього і питання про правову охорону земель у гірських регіонах. Для того щоб розробити правовий інститут охорони земель гірських територій України необхідно дослідити, яким чином виникло питання щодо необхідності охорони земель гірських регіонів саме на міжнародному рівні. Проведення такого дослідження і є метою нашої статті.

Результати дослідження. Інститут міжнародної правової охорони земель гірських регіонів є достатньо молодим. Його правове регулювання на всесвітньому рівні розпочалося з «Порядку денного на XXI сторіччя», прийнятого конференцією ООН із питань навколишнього середовища і розвитку у м. Ріо-де-Жанейро у 1992 р., де у його 13-й главі передбачені питання використання і управління вразливими екосистемами – сталим розвитком гірських територій [1, с. 26; 2].

Зазначений документ був розроблений на розвиток Декларації з проблем навколишнього середовища людини, прийнятої у Стокгольмі 16 червня 1972 р., яка проголосила базові принципи охорони навколишнього середовища для поліпшення якості життя людини.

Порядок денний – це, насамперед, системний аналіз стану рівня охорони екосистеми, і у тому числі гірських регіонів, в якому визначені необхідні напрями діяльності держав, міжнародних організацій щодо охорони навколишнього середовища, напрацювання нової всесвітньої стратегії міжнародної співпраці у збереженні екосистем загалом. Юридично Порядок денний є рекомендаційним. Проте документ, прийнятий Організацією Об'єднаних Націй, спрямовує діяльність країн у межах їх юрисдикції чи контролю на захист та збереження цілісності екосистеми, а кожна країна-член ООН має додержуватися принципів такого документу, звертаючи увагу на значення гірських екосистем в отриманні і накопиченні життєво важливого природного ресурсу (біоти, питної води в місцях її знаходження тощо), збереженні кліматичних особливостей.

У «Порядку денному на XXI сторіччя» підкреслюється, що гірські екосистеми мають великий вплив на глобальну екосистему та водночас гірські екосистеми змінюються, оскільки є вразливими стосовно порушення екологічної рівноваги під впливом діяльності людини або природних процесів, вони сприйнятливі до прискорення ерозії ґрунтів, зсувів, зміни ландшафтів. У результаті в більшості гірських районів світу відбувається деградація довкілля. Тому інтереси належного управління гірськими ресурсами і соціально-економічного розвитку населення вимагають вжиття негайних заходів [3, с. 6].

Так, пункт 13.15 Порядку денного ставив за мету розробку до 2000 року належних систем планування і раціонального використання земельних ресурсів як для орних, так і для неорних земель у гірських водозбірних районах для запобігання ерозії ґрунтів, збільшення виробництва біомаси та збереження екологічної рівноваги; заохочення дохідних видів діяльності, таких, як стійка індустрія туризму, рибне господарство та екологічно безпечний видобуток корисних копалин тощо [2].

На нашу думку, викладені позиції щодо гірських регіонів здебільшого стосувалося стало-го розвитку гірських територій, проте додержання урядами держав напрямів діяльності впливає на збереження гірських систем, розроблених Порядком денним.

Одним із спеціальних міжнародних документів з правового регулювання охорони земель гірських масивів стала Уараська декларація про сталий розвиток гірських екосистем, що була прийнята на Всесвітній зустрічі з проблем гірських екосистем у м. Йоганнесбург у 2002 р.: «Гори в період до 2020 р.: водопостачання, життя, виробництво» [1, с. 28].

Декларація особливу увагу приділила сталому розвитку у гірських регіонах. Підтримуючи порядок денний, Декларація зазначає необхідність збереження гірських екосистем у період глобалізації та зміни клімату [4].

Декларація, як і Порядок денний, не внесла на всесвітнє обговорення питання правової охорони земель, а фактично тільки підтримала і приєдналася до напрямів загальних положень «Повістки дня на XXI сторіччя». Декларація має рекомендаційний характер так само, як і попередній документ. Країни, що підготували Декларацію, звернулися до урядів гірських країн підтримати Декларацію, створити робочу групу для утворення та укріплення альянсів, які мають активізувати зусилля колективної підтримки сталого розвитку гірських регіонів. Позитивним моментом стало те, що Організацією Об'єднаних Націй знову приділялася світова увага щодо охорони гір та їх ресурсів.

Крім глобальних розробок напрямів збереження гірських екосистем на всесвітньому рівні, також укладалися міжнародні домовленості стосовно окремих гірських районів. Найбільш успішним, на нашу думку, міжнародним документом, що регулює своїми протоколами охорону гірських територій та земель включно, є нині Альпійська конвенція (Зальцбург, 1991 р.) [5]. Процес прийняття цього документу був досить довгим та зайняв більше чотирьох десятиків років. Конвенція передбачає довгострокову стратегію розвитку гірських масивів, але всі інші, більш детальні положення, регулюються відповідними Протоколами до Конвенції. Підписання Альпійської Конвенції було для європейських країн лише першим, але дуже важливим кроком як для охорони земель та природних ресурсів Альпійського регіону, так і для охорони Альпійських гір загалом.

Відповідно до ст. 2 Альпійської конвенції, Договірні Сторони домовилися проводити комплексну політику щодо збереження і захисту Альп, застосовуючи принцип «забруднювач платить», співпраці, принцип ретельного розгляду інтересів усіх альпійських держав, їх альпійських регіонів та європейського Економічного співтовариства, а також шляхом обережного та сталого використання ресурсів, визначаючи, що транскордонне співробітництво в Альпійському регіоні має бути посилено та розширено як із точки зору території, так і кількості предметів, що охоплюються [5].

Тобто для виконання умов Конвенції сторони використовують транскордонне співробітництво. Таке співробітництво має лише консультативний характер, а пряме виконання Конвенції покладається на держави та на альпійські регіональні утворення, які у деяких країнах мають досить великі повноваження, наприклад швейцарські Кантони [5].

Альпійський гірський масив є доволі освоєним регіоном. Це заселені території з відповідною інфраструктурою (залізничні та автомобільні шляхи, комунікації і туристичні об'єкти), землі сільськогосподарського призначення (пасовища, виноградники, сільгоспкультури), території видобування корисних копалин, мінералів (залізнична руда, кварц, аметист) та інших природно значущих об'єктів, які є невід'ємною частиною Альп [6].

Визнавши, що Альпи є унікальною та єдиною гірською територією, де перетинаються інтереси багатьох Європейських країн, Договірні сторони домовилися вживати належних заходів щодо:

- забезпечення економічного та раціонального використання землі;
- уникнення надмірного використання, збереження або відтворення природних середовищ;
- суттєвого скорочення викиду забруднюючих речовин до рівня, який не шкідливий для людей, тварин і рослин;
- зменшення пошкодження ґрунту, мінімальне втручання в ґрунт і землю, контроль ерозії та обмеження ущільнення ґрунту;
- збереження ландшафту, реабілітація природного середовища, підтримка здатності природи до відродження та сталості продуктивності;
- підтримка різноманітності і унікальності природи [5];
- збереження, зміцнення і відновлення лісів, як значущого елементу екосистеми, що, насамперед, має значення для захисту земель від ерозії та природних катаклізмів [7].

Саме з огляду на це у рамках Конвенції були підписані такі протоколи: Протокол із територіального планування і сталого розвитку, Протокол з охорони навколишнього середовища та ландшафтів, Протокол щодо гірського сільського господарства, Протокол щодо гірського лісництва, Протокол щодо туризму, Протокол щодо енергетики, Протокол щодо охорони ґрунту (земель), Протокол щодо транспорту [8].

Тобто Альпійська Конвенція є рамковою угодою Європейських країн Альпійського регіону, яка підписана країнами цього регіону, а саме ФРН, республіками Австрія, Франція, Італія, Словенія, князівствами Монако та Ліхтенштейн, конфедерацією Швейцарія.

Разом із тим усіма переліченими країнами були підписані і Протоколи до Конвенції. Кожен із Протоколів, як вже зазначалося, відображає відповідну сферу напряму діяльності країн у загальній екосистемі Альп, що спрямована на збереження Альпійських гір загалом і в сукупності регулюють автоматичне збереження земельних ділянок від деградації, повного або часткового фізичного знищення у межах гірської системи.

Так, визначаючи необхідність економічного та бережливого використання землі, Сторони встановили, що планування людських поселень проводити у вже наявних межах поселень та лімітувати їх зростання поза межами, зберігати оригінальні схили, при видобуванні корисних копалин негативний вплив на землю звести до мінімуму, а на особливо важливих землях, які призначені для забезпечення населення питною водою, відмовитися від добування, щодо земель сільськогосподарського призначення – використовувати властивості ґрунтів, звести до мінімуму використання добрив, пестицидів, гербіцидів.

Конвенція про охорону Альп та протоколи до неї стали прикладом міжнародного правового регулювання сталого розвитку гірських масивів.

Так, за прикладом цього міжнародного документу була розроблена аналогічна конвенція для Карпатських гір. Рамкову конвенцію Про охорону та сталий розвиток Карпат (далі – Карпатська конвенція) підписали Україна, Румунія, Польща, Угорщина, Словаччина, Чеська Республіка. Конвенція була ратифікована Верховною Радою України 7 квітня 2004 р. [9].

Карпатська конвенція була складена 22.05.2003 р. у м. Київ, оригінал тексту переданий на зберігання Депозитарію. Згідно з п. 1 ст. 23 Конвенції, Депозитарієм є Уряд України. Конвенція за своєю структурою є також рамковою і, крім загального тексту, за прикладом Альпійської конвенції, передбачила можливість прийняття протоколів між всіма сторонами Конвенції або заінтересованими сторонами Конвенції. Як і Альпи, так і регіони Карпатських гірських масивів є освоєними європейськими регіонами. Отже, питання збереження екосистеми Карпат країни-підписанти Конвенції додатково урегулювали протоколами. Це Протоколи про збереження і стале використання біологічного та ландшафтного різноманіття від 19.06.2008 року, в якому Сторони, визначаючи «ландшафт» як результат дії та взаємодії природних та/або людських факторів, погодили дії стосовно природоохоронних територій, відтворення деградованих ландшафтів; Протокол про стале управління лісами від 27.05.2011 р., яким визначено, у тому числі, значення лісів в охороні ґрунту, необхідність управління лісовими землями та їх використання у спосіб, що не завдає шкоди іншим екосистемам; Протокол про сталий туризм від 27.05.2011 р., яким визначено значення туризму для економічного розвитку, проте зазначена необхідність мінімізації негативного впливу на довкілля та вразливі території; Протокол про сталий транспорт від 26.09.2014 р., яким визнано значення транспортної системи для розвитку транспортної інф-

раструктури та визначено необхідність пом'якшення і компенсації негативних наслідків, у тому числі зменшення використання землі.

Карпатська Конвенція як міжнародний договір, що ратифікований Верховною Радою України, є обов'язковою для виконання на території України, є джерелом права. На підставі приписів Конвенції підлягають розробці норми національного законодавства щодо охорони екосистеми, у тому числі земельних ресурсів гірських регіонів, у цьому разі Карпат.

За зразком Альпійської конвенції, Карпатська перейняла деякі загальні принципи міжнародного права, які стосуються збереження певних територій, що охоплюють кілька держав, зокрема принцип транскордонної співпраці, принцип «забруднювач платить». Як і Альпійська конвенція, так і Карпатська спираються на обережне та стале використання ресурсів, деталізуючи це окремими протоколами.

Важливим принципом, закріпленим Карпатською конвенцією, та відсутнім в Альпійській, є участь громадськості та залучення заінтересованих організацій. На нашу думку, це є важливим, оскільки такий принцип відкриває двері для неурядової транскордонної співпраці та допоможе розробити, скоординувати та реалізувати проекти щодо охорони гірських територій.

На відміну від Альпійської конвенції, сторони якої заклали ці принципи окремо в охорону земель гірських територій, сторони Карпатської конвенції передбачили підхід інтегрованого управління земельними ресурсами, як це визначено у розділі 10 «Порядку денного на XXI сторіччя», шляхом розробки і виконання відповідних інструментів, як-от плани щодо інтегрованого управління, що стосуються територій цієї Конвенції [9].

Проте, окрім розділу 10 Порядку денного, де йдеться про комплексний підхід до планування і раціонального використання земельних ресурсів, як ми вважаємо, найважливішим є розділ 13 Порядку, який регулює саме раціональне використання уразливих екосистем – сталий розвиток гірських районів [5]. Карпатська конвенція, яка покликана охороняти землі та земельні ресурси Карпатських гірських регіонів, посилається лише на загальні положення міжнародного документу щодо їх збереження. Ці два розділи одного документу (Порядку) дуже добре на контрасті демонструють різницю між гірськими та рівнинними територіями та цим підкреслюють, що не може застосовуватися те саме законодавство щодо охорони земель гірських та рівнинних територій.

Отже, за прикладом Альпійської конвенції, буде доцільним у рамках Карпатської конвенції прийняти Протокол про збереження земель, застосовуючи принципи, закріплені там та у розділі 13 «Порядку денного на XXI сторіччя».

Висновки. Після дослідження питання історії виникнення правової охорони історії гірських регіонів та дослідження правових документів, які її регулюють, можна зробити такі висновки:

- 1) інститут правової охорони гірських територій (включаючи землі) є досить молодим і виник на міжнародному рівні з прийняттям Порядку денного на XXI ст. та Конвенції про охорону Альп, які стали базовими міжнародними документами, спрямованими на розвиток охоронних заходів гірських екосистем, на визначення взаємної залежності і зв'язку охоронних заходів усієї екосистеми гірських регіонів;
- 2) Порядок денний на XXI ст. та у подальшому прийнята Уараська декларація про сталий розвиток гірських екосистем мають рекомендаційний і загальний характер, є програмним зверненням щодо збереження гірських екосистем як частини екосистеми Землі;
- 3) Альпійська конвенція та Конвенція про охорону та сталий розвиток Карпат є, по суті, міжнародними багатосторонніми договорами, які для країн-підписантів як суб'єктів таких договорів мають взаємний зобов'язальний характер;
- 4) розробки напрямів діяльності, які проведені в цих документах, сформували основи правового інституту охорони гірських масивів на міжнародному рівні, звернули увагу урядів країн та міжнародної спільноти на необхідність введення правового регулювання охорони гірських регіонів для збереження якості життя людини і людства на майбутнє.

Список використаних джерел:

1. Сухорольський П.М. Міжнародно-правова охорона та регулювання сталого розвитку гірських регіонів (Альпійська і Карпатська конвенції): дис. ...канд. юрид. наук: 12.00.11. Львів, 2010. 240 с.
2. Повестка дня на XXI век. Конференция ООН по окружающей среде и развитию. Рио-де-Жанейро. 1992. URL: http://www.un.org/ru/documents/decl_conv/conventions/agenda21_ch13.shtml.

3. Кравців В.С., Стадницький Ю.І. Гірська політика: міжнародні акти та світовий досвід. Львів: ІРД НАН України. 2005. 50 с.
4. Уарасская декларация по устойчивому развитию горных экосистем. 2002. URL: <https://documents-dds-ny.un.org/doc/UNDOC/GEN/N02/505/01/PDF/N0250501.pdf?OpenElement>.
5. Alpine Convention. 1991. URL: <http://www.alpconv.org/en/convention/framework/default.html>.
6. Альпи. URL: <https://ru.wikipedia.org/wiki/%D0%90%D0%BB%D1%8C%D0%BF%D1%8B>.
7. Protocol on soil conservation. Official journal of the European Union. L. 337/29 22.12.2005.
8. The Convention: Protocols and Declarations. URL: <http://www.alpconv.org/en/convention/protocols/default.html>.
9. Рамкова конвенція Про охорону та сталий розвиток Карпат. 2004. URL: http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/998_164.

УДК 346.1

ШУМІЛО О.М.

ОСОБЛИВОСТІ ПРАВА КОРИСТУВАННЯ ЗЕМЕЛЬНОЮ ДІЛЯНКОЮ ДЛЯ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКИХ ПОТРЕБ (ЕМФІТЕВЗИС)

У статті представлений розгорнутий нормативно-правовий аналіз стану законодавства України, яке регулюють право емфітевзису, а також висвітлені основні особливості укладання договору емфітевзису.

Ключові слова: емфітевзис, договір емфітевзису, оренда земельної ділянки, право власності на земельну ділянку, майнові права.

В статье представлен развёрнутый нормативно-правовой анализ состояния законодательства Украины, которое регулирует право эмфитевзиса, а также освещены основные особенности заключения договора эмфитевзиса.

Ключевые слова: эмфитевзис, договор эмфитевзиса, аренда земельного участка, право собственности на земельный участок, имущественные права.

The article presents a comprehensive legal and regulatory analysis of the Ukrainian legislation governing the right of emphyteusis, as well as describes the main features of the conclusion of the agreement of the emphyteusis

Key words: emfitevizis, agreement of emphyteusis, land lease, ownership of a land plot, property rights.

Вступ. Емфітевзис як особливий вид права на сільськогосподарську земельну ділянку з'явився понад 2 тисячі років тому в Давньому Римі за часів рабовласництва. Звідти емфітевзис «перейшов» у Середньовіччя й обслуговував потреби феодального землеволодіння. Однак із розвитком капіталістичних відносин у сфері землекористування, особливо в ХХ ст., від емфітевзису почали відмовлятися. А в сучасному суспільстві основними видами прав на землю, які повністю задовольняють потреби всіх, хто працює на землі чи володіє нею, стали право власності та право оренди. Для обмеженого доступу до чужих ділянок (для проходу, проїзду тощо) іноді використовують земельні сервітути. Останніми роками через неодноразове продовження дії земельного мораторію деякі сільськогосподарські підприємства почали звертатися до селян-власників землі

© ШУМІЛО О.М. – кандидат юридичних наук, доцент, доцент кафедри правового забезпечення господарської діяльності факультету № 6 (Харківський національний університет внутрішніх справ)